

‘Armoede kruipt onder je huid’

Suzanna Jansen over vijf generaties sappelen in Nederland

Journalist Suzanna Jansen beschreef ruim twee eeuwen Hollandse armoede aan de hand van de kroniek van haar eigen familie. „Het werd moeilijker naarmate ik dichterbij kwam.”

MAARTJE SOMERS

Het huis van Suzanna Jansen (1964) staat in de Jordaan, op een steenworp afstand van de plek waar haar overgrootmoeder en grootmoeder hebben gewoond. De Jordaan is nu een sjeke buurt— designwinkels, traiteurs, geslaagde, welvarende mensen. In *Het Pauperparadijs*, Suzanna Jansens beschrijving van ruim twee eeuwen armoede in Nederland aan de hand van de geschiedenis van haar voorouders, valt te lezen hoe de Jordaan er nog maar een paar generaties geleden uitzag. Verkrot, vol kelderwoningen die hele gezinnen herbergden ‘met hun voeten in het regenwater en hun hoofd gebogen om niet tegen de balken te stoten.’

Haar dochter weet niet wat armoede is, zegt Suzanna Jansen aan haar keukentafel, en zelf weet ze het ook nauwelijks. Dat komt doordat haar grootmoeder het lef had haar moeder naar de mulo te sturen en doordat in de jaren na de oorlog de sociale mobiliteit toenam; het werd mogelijk van een dubbeltje een kwartje te worden. Maar armoede wis je zo snel niet uit: „Ik heb me lang uitgebreid verontschuldigd als het ging over de aankoop van dit huis. Het voelde alsof ik me moest verantwoorden, omdat ik ben opgevoed met het idee dat sommige dingen, zoals huizen kopen, alleen voor rijken waren en niet voor ons.”

De Napoleontische tijd is slechts vijf generaties terug, blijkt uit dit boek, dat van 1785 tot het heden loopt. Al lezend komt een verdwenen Nederland dichtbij, een rigide standenmaatschappij waarin dubbeltjes juist nooit kwartjes werden. Het gaat over levens getekend door een lange rij hongerige, vroeg stervende kinderen, en door gebrek aan alles. Uit de Amsterdamse archieven diepte Jansen rapporten uit 1898 over haar overgrootmoeder op, die

‘Tot en met de drukproeven heb ik passages over mezelf geschrap’t’

met vijf kleine kinderen, de jongste, Harm, nog geen twee, in acute nood achterbleef nadat haar man was vertrokken. Na inspectie door het Burgerlijk Armenbestuur, waaruit blijkt dat Helena geen klaploopster is, krijgt ze vier gulden, genoeg om het een paar weken uit te zingen. ‘Na 7 december moest de situatie opnieuw worden bezien. Maar dat bleek niet nodig. Op 8 december ging kleine Harm dood. Toen hoefde er niemand meer thuis te blijven om op hem te passen.’

Suzanna Jansen windt zich op als ze over de vernederingen, het onrecht en de radeloosheid schrijft die met armoede gepaard gaan. Ze windt zich ook op als ze erover praat. „Ik heb me vaak wild geërgerd aan mensen die zeggen dat Nederland een egalitaire samenleving is. De kloof tussen arm en rijk is nog altijd heel diep; afkomst blijft belangrijk. Mijn oudere zussen kregen ondanks hun hoge cijfers het school-

Suzanna Jansen: ‘Ook schaamte versterkt de hardnekkigheid van armoede’ Foto Leo van Velzen

advies ‘mavo’. Pas bij mij, hun jongste kind, hebben mijn ouders het schooladvies genegeerd, ik mocht naar het vwo. Vorig jaar las ik nog over een Turkse jongen met een foutloze Citotoets. Foutloos! En wat denk je dat zijn leraar zegt in dat krantenartikel? ‘Niet naar het gymnasium. Dat is te hoog gegrepen.’”

Rode draad in het boek zijn de ‘bedelaarskolonies’ te Veenhuizen, het ‘pauperparadijs’ waar sinds 1818 arme stedelingen werden ‘heropgevoed’ met militaire tucht en noeste landarbeid. De bedelaarskolonies waren de ‘totaaloplossing’ van de verlichte legerofficier en politicus Johannes van den Bosch voor het nijpende armoedeprobleem in het ontworpen Nederland van na Napoleon. De paupers konden in de frisse buitenlucht een deugdelijk bestaan opbouwen. Maar ze moesten wel strikt doen wat ze werd voorgeschreven. Onder het motto deugdzaamheid verdween zo de grens tussen sociaal experiment en gevangenis. Tussen 1840 en 1858 verbleef bijna twee procent van de toenmalige bevolking in drie ‘vrije-’ en twee ‘dwangkolonies’ in het barre Drente. Onder hen drie generaties voorouders van Suzanna Jansen.

Jansen: „Johannes van den Bosch was heel revolutionair. Voordat hij zich om armoede bekommerde, gold het als ‘uit den duivel’ er iets aan te willen doen. De standen kwamen van God, daar moest je niet aan tornen. Van den Bosch’ gedachtengang was op zich loffelijk: de omstandigheden waren verkeerd, en daar moest je dus iets aan veranderen. Maar de uitvoering liet zoals wel vaker te wensen over. Hij wilde mensen opvoeden tot zelfstandigheid, maar in plaats daarvan ontnam hij ze

die zelfstandigheid juist. Onbedoeld, maar toch.”

De roep om tucht en discipline, het instellen van beloning en straf, kampementen – de parallellen met het heden worden in *Het Pauperparadijs* niet genoemd, maar zijn toch overduidelijk. De basisstrategieën zijn gedurende vijf generaties niet veranderd. Liefdadigheid, of de opvatting dat juist armen onverantwoorde keuzes maken en daardoor bij strikte maatregelen gebaat zijn, zoals de Britse psychiater Dalrymple de afgelopen jaren betoogde.

Jansen: „Ik beschrijf een armencongres in 1854. De hoge heren besloten dat aan armoede vier zaken ten grondslag lagen: armen dronken teveel, kozen onbetrouwbare huwelijkspartners en waren niet spaarzaam. En o ja, gebrek aan werk was er ook. Maar de lage lonen konden het niet zijn. Die gedachte te wachten. Maar dan nog is het van de armen, is nooit helemaal verdwenen. Pas honderd jaar later werd bijstand een recht.”

Natuurlijk is het begrijpelijk, zegt Suzanna Jansen, dat de bovenlaag de onderlaag in het gareel wil krijgen. „Dat is niet alleen menslievend, maar ook prettiger voor de samenleving als geheel. Maar het is niet zo eenvoudig. Het vereist een bepaald niveau van welvaart, goede huisvesting en onderwijs met treetjes, zodat mensen de sociale ladder kunnen beklimmen. En geduld, geduld om op de volgende generaties te wachten. Maar dan nog is het een illusie te denken dat je armoede kunt laten verdwijnen. Mensen laten zich niet zomaar plooiën.”

De schrijfster stuitte op haar verhaal op klassieke wijze, namelijk bij het opruimen van de zolder. Daar vond ze een bidprent-

‘Het was “uit den duivel” armoede te willen bestrijden. De standen waren van God’

je, waarop stond dat haar overgrootmoeder in 1856 was geboren in Norg, ‘bij Assen’. Over haar ging het verhaal dat ze als protestantse verliefd was geworden op een katholiek. Jansen: “Ze zou zijn verstoten, ontferd, en zo aan de bedelstaf geraakt. Ik vroeg haar geboorteakte op. Er stond: ‘Geboren in het Derde Gesticht Veenhuizen’. ‘Norg, bij Assen’ bleek een rookgordijn.”

Niet alleen armoede, ook de schaamte ervoor blijkt van generatie op generatie te worden doorgegeven. Het verhullen van geboorteplaatsen en adressen keert in *Het Pauperparadijs* telkens terug. „Er zijn nu ook kinderen die uit schaamte geen vriendjes mee naar huis durven nemen,” zegt Jansen. „Schaamte versterkt mede de hardnekkigheid van armoede. Armoede kruipt zo als het ware onder je huid.”

Tot en met de drukproeven heeft ze passages over zichzelf geschrap’t. „Maar om het te kunnen vertellen moest het verhaal wel via mij gaan. Het werd moeilijker naarmate ik dichterbij kwam, bij de levens van mijn moeder en grootmoeder. Ik was de baas van het boek, maar er moesten dingen in die voor hen pijnlijk en privé zijn.”

Maar over uw eerdere voorvaderen had u veel minder informatie.

„Ik heb niks verzonnen. Met de gegevens die ik per persoon had verzameld ben ik naar alle plekken gegaan. Daar heb ik geprobeerd me in te beelden hoe het was in die tijd, zoals een acteur dat zou doen. Het klinkt misschien dramatisch, maar ik heb het gevóeld.”

Hier in huis wordt veel aan non-fictie gedaan. U bent getrouwd met Frank Westerman, schrijver van succesvolle non-fictie als ‘De Graanrepubliek’ en ‘El Negro en ik’.

„Het was de omgekeerde wereld. Ik las Franks werk altijd als eerste, met rode pen. En dan vertelde ik hem wat er allemaal niet aan deugd en met een gezicht op storm vertrok hij dan naar zijn werkkamer. Nu was hij mijn eerste lezer, en ik kon helemaal niet tegen zijn commentaar. We zetten nu opmerkingen in elkaars kantlijn, dat komt wat minder hard aan.”

Hoe verklaart u de populariteit van kronieken als Judith Koelmeijers ‘Het Zwijgen van Maria Zachea’ of Geert Maks ‘De eeuw van mijn vader’?

„Als je je al lezend kunt inleven in een personage dat op zijn beurt deel uitmaakt van een grotere geschiedenis, word je zelf deel van die geschiedenis. Dat maakt het interessant. Ik was nooit geïnteresseerd in de Napoleontische tijd, maar nu wilde ik er alles van weten. Als het werkt plaatst zo’n boek de lezer in een groter geheel.”

Heeft het schrijven van dit boek voor u die functie gehad?

„Door het boek voel ik mij deel van een familie. Ik ben een nakomertje, ik heb de meeste van mijn grootouders niet gekend. Nu heb ik die band wel gekregen. Ik hoor ergens bij. En via mijn familie hoor ik bij deze geschiedenis, want de familie heeft tentakels in alle tijden.”

Suzanna Jansen: *Het pauperparadijs. Een familiegeschiedenis. Balans, 255 blz. € 17,95.*